Stadskerk Nijmegen (OCP), 18 december 2022, 4e zondag van de Advent
voorganger: ds. Pieter Endedijk (PKN)

[1e lezing: Jesaja 7,10-17] (Nieuwe Bijbelvertaling)
10 De HEER liet verder tegen Achaz zeggen: 11 'Vraag om een teken van de HEER, uw God,
hetzij uit de diepte van het dodenrijk hetzij uit de hoge hemel.' 12 Maar Achaz antwoordde:
'Nee, ik zal geen teken vragen, ik zal de HEER niet op de proef stellen.' 13 Toen antwoordde
Jesaja: 'Luister, huis van David. Is het niet genoeg de mensen te tergen? Moet u nu ook mijn
God tergen? 14 Daarom zal de Heer zelf u een teken geven: de jonge vrouw is zwanger, zij
zal spoedig een zoon baren en hem Immanuel noemen. 15 Boter en honing zal hij eten,
totdat hij in staat is om het kwade te verwerpen en het goede te kiezen. 16 Want voordat de
jongen in staat is om het kwade te verwerpen en het goede te kiezen, zal het land van de
beide koningen die u zo veel angst inboezemen, ontvolkt zijn. 17 En voor u, uw volk en uw
koningshuis zal de HEER een tijd laten aanbreken zoals men niet meer heeft meegemaakt
sinds Efraïm zich van Juda afscheidde: de heerschappij van Assyrië.'

[Evangelie: Matteüs 1,18-25] (Nieuwe Bijbelvertaling)
18 De afkomst van Jezus Christus was als volgt. Toen zijn moeder Maria al was uitgehuwelijkt
aan Jozef maar nog niet bij hem woonde, bleek ze zwanger te zijn door de heilige Geest. 19
Haar man Jozef, die een rechtschapen mens was, wilde haar niet in opspraak brengen en
dacht erover haar in het geheim te verstoten. 20 Toen hij dit overwoog, verscheen hem in
een droom een engel van de Heer. De engel zei: 'Jozef, zoon van David, wees niet bang je
vrouw Maria bij je te nemen, want het kind dat ze draagt is verwekt door de heilige Geest.
21 Ze zal een zoon baren. Geef hem de naam Jezus, want hij zal zijn volk bevrijden van hun
zonden.' 22 Dit alles is gebeurd opdat in vervulling zou gaan wat bij monde van de profeet
door de Heer is gezegd: 23 'De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren, en men zal hem
de naam Immanuel geven,' wat in onze taal betekent 'God met ons'. 24 Jozef werd wakker
en deed wat de engel van de Heer hem had opgedragen: hij nam haar bij zich als zijn vrouw,
25 maar hij had geen gemeenschap met haar voordat ze haar zoon gebaard had. En hij gaf
hem de naam Jezus.

[overweging:]
Zend ons een engel in de nacht
als alles ons een raadsel is…

Zo klinken de eerste regels van het lied dat wij straks zingen (Liedboek 259).
Ja, als dat toch eens zo zou zijn: een engel in de nacht als alles ons een raadsel is.
Een engel in de nachtelijke duisternis van deze wereld, waarin we nauwelijks aan vrede durven denken, er misschien van dromen.
Een engel in de nacht van de duisternis van onze eigen zorgen, vragen, die we meedragen in ons hart en wie heeft er weet van.

Een engel in de nacht – zo gaan de woorden verder –:
als ons de zekerheid en kracht
ontvallen in de duisternis.

Een engel…, maar heeft u ooit wel eens een engel gezien?
Nou, ik niet.
Althans níet zo eentje met vleugels op z'n rug. Eén van die engelkens die door het luchtruim zweven.

Ik weet wel: bijna elke schilder en beeldhouwer beeldt engelen uit met vleugels en in menig kerstspel wordt een kind in een wit jurkje vleugels opgebonden.
Maar mensen kunnen niet vliegen, en engelen ook niet.
Wie dat wél beweert, ziet ze vliegen.

Maar de engel speelt in het evangelie wel een belangrijke rol. Matteüs brengt de engel met Jozef in gesprek, zoals Lucas in zijn evangelie de engel met Maria in gesprek brengt.
Matteüs vertelt ook over de geboorte van Jezus, maar zo anders dan Lucas dat doet. Dát verhaal kennen we goed, wordt elk jaar opnieuw met Kerst gelezen, is ons van kinds af aan vertrouwd.
Het geboorteverhaal van Matteüs is zo anders dan we gewend zijn. Bij hem geen herders in het veld, geen engelenzang.
Matteüs vertelt over de geboorte door eerst een lange rij namen te noemen. Die rij namen gaat aan het evangelie van deze zondag vooraf. En die rij heeft Matteüs nodig om te vertellen over de wording, de genesis van Jezus.
Eigenlijk zouden we dit evangelie van het begin af aan moeten lezen, dus met die rij namen, dat geslachtsregister, om het verhaal van vandaag te begrijpen. Pieter Oussoren vertaalde het begin van dit evangelie zo: 'Boek van de genesis, geboorte van Jezus Christus.
Maar we houden niet van een geslachtsregister, zo'n eindeloze opsomming van namen is doodsaai. Die verwekt die, die verwekt die en zo gaat het maar door. Die lange rij van namen lijkt een mannenwereld voor te stellen. Maar wie goed leest, ziet dat daartussen de namen van vier vrouwen voorkomen: Tamar, Rachab, Ruth en de vrouw van Uria, dat is Batseba.
Tussen al die mannelijke potentie staan vier vrouwen met hun kwetsbaarheid en daadkracht, vier vrouwen die optreden om de heilsgeschiedenis ten goede te keren.
Vrouwen waarbij kinderen worden verwekt búiten de wereld van de macht, waar niemand het verwacht.
Op wonderlijke wijze wordt in de verhalen over die deze vrouwen toekomst geschapen, leven gevonden. Niet buiten de mannen om. Maar de toekomst is er wel óndanks de mannen. Omdat in het verhaal rondom deze vrouwen God leven blijft zoeken, leven zoekt tegen het onrecht in (Tamar), tegen de wanhoop in (Rachab), tegen het fatalisme in (Ruth), door de schuld heen (Batseba).

Vrouwen die in buiten-spel-positie staan, maar keuzes maken waardoor Gods verhaal met mensen zichtbaar blijft.
Vrouwen die het gewone leven laten zien door keuzes te maken voor recht (Tamar), voor solidariteit (Rachab), voor trouw (Ruth), voor vrede in de naam van een kind (Batseba).
Jezus heeft niet alleen voorvaders, maar vooral ook voormoeders.

Het is niet zo dat Matteüs laat zien dat die lijn van geslachten uit, wat wij noemen het Oude Testament, de toekomst voorspelt. Als na de dood van Jezus mensen ervaren dat Hij leeft, kunnen zij dat dat alleen verwoorden met de taal van de boeken van hun Bijbel. Daarin herkennen zij de betekenis van Jezus: de Messias, die komen zou om het volk te bevrijden.
Het begin komt altijd achteraf. Pas achteraf stel je vast wat het begin was van iets. Zoals ook wij vaak pas achteraf de betekenis van iets herkennen: het gaat nu zo, omdat het toen zo ging.

Matteüs laat, al terugkijkend, zien welke invloed vrouwen hebben, dat is de vrouwelijke lijn, maar er is ook een mannelijke lijn, de lijn van de vaders. Hij verstaat de Messias als zoon van Abraham, zoon van David, en zoals we nu horen: zoon van Jozef.
En natuurlijk, dan begint de engel bij Matteüs ook bij Jozef in een droom.

Eeuwen later is deze Jozef in de kunstgeschiedenis getekend als een figuur die in het kerstverhaal eigenlijk overbodig is, en zo werd hij vaak tot een onnozele man. Het komt zelfs voor dat deze Jozef als een afgeleefde bejaarde wordt geschilderd. Hij hoort nu eenmaal bij het verhaal, maar wat hij doen moet, weet niemand.
Zo is hij niet meer dan een figurant, een prooi van de verbeelding van de vroomheid van mensen.
Pas in de negentiende eeuw zien we een Jozef-revival. Als het socialisme opkomt ziet men hem als een vitale man, prototype voor de kerkelijke arbeidersbeweging, die met deze jonge timmerman de arbeiders binnen de kerk wilden houden. Nog steeds is hij de beschermheilige van de timmerlieden.

Maar wie is hij in het evangelie van Matteüs? Matteüs heeft er weet van.

Maria, zijn verloofde, is zwanger, maar woonde nog niet bij hem. Een reden in die tijd om een vrouw weg te sturen. Maar Jozef is een rechtschapen mens en wil Maria niet te schande maken. Hier treedt hij al op als een beschermer van het zwanger geraakte meisje.
Misschien is dat wel de ware Jozef. Niet de Jozef van de verbeelding, maar de Jozef die wordt aangesteld als beschermer van het kwetsbare. En later tekent Matteüs Jozef ook als beschermer van het kind.

Onze aandacht wordt gevraagd voor Jozef, de man van Maria. Zij is zwanger. Een engel spreekt Jozef aan: Jozef, zoon van David! Niet weglopen van haar!

Matteüs windt er geen doekjes om in zijn kerstevangelie. Hier wordt geen kind in doeken gewikkeld, hier blijft Jozef niet in onnozelheid in een hoekje staan kijken. Hij is degene die handelend moet optreden, verantwoordelijkheid moet dragen: Jozef, zoon van David — zo wordt hij aangesproken. Jozef wordt in lijn van geslachten geplaatst, in de lijn van de belofte. En dat draagt een verantwoordelijkheid met zich mee. Jozef, zoon van David, de zoon die Maria zal baren, is dan ook de zoon van David.
Jozef, zoon van David, loop niet weg. Jij bent nodig om het kleine, het kwetsbare te beschermen. In een droom wordt hem duidelijk wat zijn taak is. Hij, zoon van David, moet het kind beschermen, het kind, zoon van Abraham, zoon van David, Davids zoon lang verwacht.
Hij zal het straks moeten beschermen tegen de dictator, tegen Herodes, maar elke tijd heeft zijn eigen dictator, mannenmacht die niet op een kinderlijkje meer of minder kijkt.
Deze Jozef, zoon van Jakob, doet in zijn handelen denken aan die andere Jozef, zoon van Jakob, die tégen de koningsmacht in kwetsbare mensen beschermde.

Matteüs vertelt niet over de geboorte. Nergens in dit gedeelte staat dat Maria haar zoon baarde. In de voorlaatste regel moet de zoon nog geboren worden en in de laatste regel is hij al geboren. En die geboorte is het uitroepen van de naam: Jezus, God redt.

Als ik aan Maria denk, dan denk ik toch allereerst aan wat Lucas vertelt. Maria, die zich gelukkig prijst, omdat zij heeft ervaren hoe God naar haar omziet. En haar lied, Magnificat, wordt nóg gezongen, elke dag, over de gehele wereld. Een lied waarin zij zingt dat machthebbers van hun troon gestoten worden. Een lied waarin zij zingt dat wie honger heeft overvloed zal krijgen. Een lied waarin zij God prijst omdat Hij zijn woord, zijn belofte trouw is gebleven. De belofte aan Abraham gedaan.

Als ik aan Jozef denk, dan denk ik allereerst aan wat Matteüs vertelt.
Aan het einde van dit verhaal staat hij voor mij en houdt een pasgeboren kind in de armen.
En hij geeft het een naam: Jezus, God redt.
Hij heet ook Emmanuel, God met ons. Hij wordt ook Vredevorst genoemd.
Dit kind vraagt ons om die vrede te koesteren en verder te dragen, uit te dragen tot deze wereld één lichtzee van vrede is.

Jozef zegt in het verhaal niets, maar wat hij doet is veelzeggend: door het kind te laten zien zegt hij mij, draag je verantwoordelijkheid, bescherm het kwetsbare tegen alle machten in.
Denk aan die vier vrouwen, die vier voormoeders, die keuzes maakten, verantwoordelijkheid droegen en zo symbolen werden voor recht, voor solidariteit, voor trouw, voor vrede in de naam van een kind.
En ik denk aan die ene vrouw, de moeder van Jezus, Maria. Haar lied inspireert ons elke dag.

Heeft u ooit wel eens een engel gezien?

Nou, ik wel, een engel van een vrouw of een engel van een man of een engel van een kind. Ze zijn waar je het niet verwacht, in de duisternis van je radeloosheid. Ze doen wat er voor jou gedaan moet worden, belangeloos.
En ze zeggen zomaar iets, waarvan jíj weet… nee, ik moet het anders zeggen, waarvan jij achteraf inziet: dát was een woord voor mij, een woord van godswege, een woord waarin Gods eer als vrede voor mij neerdaalde.
Het begin komt altijd achteraf.
Misschien dat zo'n engel dat niet altijd zelf weet. Dat hoeft ook niet. Maar jíj weet het wel. En dat is genoeg.

Zend ons een engel in onze nacht
als alles ons een raadsel is…
Zend ons een engel met uw licht…
van God met ons, Emmanuel.

Pieter Endedijk, endedijk@hetnet.nl